

LUPUL ÎN MENTALUL POPULAR

Cristian VEREȘ

Lupul este una dintre cele mai vechi și complexe reprezentări mitice, fiind întâlnit ca totem sau simbol totemic într-un areal vast ce cuprinde Europa, America de Nord și vestul Asiei. Lupul apare ca semn al spiritului războinic, în cadrul ritualurilor militare ale triburile germanice, dace și iraniene, acestea având ca stindard militar capul de lup, în unele mitologii fiind considerat întruchiparea zeului războiului.

În mitologia romană Marte, inițial zeu protector al muncilor câmpului, devenit mai târziu zeul războiului, a avut de la început drept animal consacrat lupul, acesta apărând în diverse reprezentări alături de el.

Odhin, zeul suprem din mitologia scandinavă, apare însoțit de doi lupi, Geri și Frekiși. În credințele scandinave, un alt lup, Fenrir a fost cel ce a declanșat lupta dintre zei și giganți, ucigându-l pe Odhin și înghițind soarele. Eclipsele în mitologia scandinavă mai sunt produse și de alți doi lupi, Hati înghițind Luna, iar Sköll soarele, ambii fiind puii lui Fenrir¹. În credințele românești, luna este mâncată de câinii lui Dumnezeu, *căroră lumea le spune vârcolacii, îi trimete să sperie pe Cain și să mănânce partea din lună pe care stă el*². *Vârcolacii care mănâncă luna ar fi doi căței de lup*³.

În mitologia vechilor greci, zeul Apollon, supranumit și Apollon Lykios, apare reprezentat uneori sub formă de lup, aceasta datorită faptului că Leto, mama sa, a fost o femeie-lupoaică⁴. Lupul apare în mitologia greacă și ca o formă a pedepsei olimpiene abătută asupra regelui Acadiei, Lykaon. Acesta a oferit la masa dată în cinstea lui Zeus carne de om, faptă ce l-a mâniat pe acesta și l-a transformat pe Lykaon în lup.

Lupoica este considerată un simbol al maternității în mai multe mitologii, fiind frecvente cazurile în care o lupoaică salvează și crește

¹ Victor Kernbach, *Mitologie generală*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 498.

² Tony Brill, *Legendele românilor*, vol. I, București, Editura Cultura Națională, 1994, p. 37.

³ Ion Otescu, *Credințele țaranului român despre cer și stele*, București, Editura Paideia, 2002, p. 76.

⁴ *Ibidem*, p. 40.

copii abandonati. Marele rege Cyrus al Persiei a fost alăptat de o lupoaică, ca și frații Romulus și Remus, întemeietorii Romei. Aceștia din urmă au fost crescuți de lupoaica Lupa în peștera Lupercal de la poalele Palatinului, ocrotiți fiind de zeița Luperca.

Zeul Tutyr din mitologia oseto-alană era păstorul lupilor, unii autori considerând că de aici provine și rolul lui Sâmpetru din mitologia românească⁵.

Lupul în credințele românești are un caracter ambivalent, dar simbolistica creștină scoțând în evidență mai mult latura negativă, datorită identificării lui Iisus cu mielul, a creștinilor cu turma, preotul fiind păstorul, iar păcătosul oaia răătăcită. Lupul este prezentat de obicei ca fiind rezultatul încercării nereușite a diavolului de imitare a actului dumnezeiesc de creare și insuflare a vieții: „După ce Dumnezeu a făcut omul și dobitoacele ce-i trebuiau s-a apucat dracul să facă și el ceva. A făcut din lut, un lup. Numai iaca vine Dumnezeu care zice dracului: Zi-i să se scoale. Dracul zice: Sai lupe, și mănâncă-l pe Dumnezeu! Lupul nu se scoală. Dumnezeu cere să i-l dea lui că l-ar învia... Dumnezeu se apucă de-l mai cioplește (...) După aceasta Dumnezeu zice lupului: Sai lupe, și mănâncă pe dracu! O dată sare lupu și se dă tot la dracu... cât pe ce să-l mănânce”. I.-A. Candrea consemnează credințe similare privind originea lupului și în folclorul altor popoare, precum bulgarii, albanezii, polonezii, rușii, rutenii, letonienii și suedezii⁶.

Potrivit altei legende lupul apare pe pământ ca un dar divin primit de către Sfântul Petru. În unele variante apariția lupului se datorează neglijenței Sfinților Petru și Andrei, care erau și crescători de oi, dar, plecând ca ucenici ai Domnului, au uitat de câinii lor, care, sălbăticiindu-se au devenit lupi. Sfântul Petru, după moarte, ajungând în cer și aducând-și aminte de câinii lui, „le trimitea la vreme de nevoie mană din cer, care le mai astâmpăra foamea”⁷. Lupul este astfel absolvit de lăcomia sa proverbială: „Fiecare lup, fiecare cățel a lui Sfântul Petru mănâncă numai aceea ce i se dă. Se povestește că Sfântul Petru a poruncit odată unui lup să mănânce un cal. Omul află și ascunde calul, iar lupul se întoarce la Sfântul Petru și-i zise: «Stăpâne, am căutat ce mi-ai hărăzit, dar n-am putut afla», iar Sfântul Petru care știa de vicleșugul omului i-a poruncit: «Du-te și mănâncă pe stăpânul calului». Și lupul

⁵ *Ibidem*, p. 389.

⁶ Ion-Aureliu Candrea, *Iarba fiarelor*, București, Editura Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2001, p. 92.

⁷ Antoaneta Olteanu, *Metamorfozele sacrului*, București, Editura Paideia, 1998, p. 169.

s-a dus și a mâncat pe omul care îndrăznise să se împotrivescă poruncilor lui Sf. Petru”⁸. Se crede că atunci când se strâng mai mulți lupi la un loc de urlă, se zice că se roagă lui Sfântul Petru să le rânduiască prada⁹. Sân Andrei cheamă lupii în noaptea de 30 noiembrie, binecuvântându-i pentru reproducere și dându-le dezlegare pentru pradă.

Sfântul Gheorghe este considerat în Suceava *chelar dumnezeiesc* al fiarelor¹⁰, un rol similar având și în Finlanda unde este socotit protector al lupilor¹¹. Sfântul Filip, fratele Sf. Petru și al Sf. Andrei, este și el legat în calendarul popular de lup prin Săptămâna Filipilor (14-21 noiembrie). În această perioadă nu se toarce, femeile nu se piaptână, crezându-se că câte fire de păr trec prin piepteni atâția lupi vor veni să prade, se leagă foarfecele, zicându-se că astfel a fost legată gura lupului, sau se lipește gura sobei pentru a se lipi gura animalului¹².

Omul-lup este prezent în credințele multor popoare europene apărând sub diferite denumiri: *oik* (Albania), *lycanthropos* (Grecia), *loup-garou* (Franța), *hombre lobo* (Spania), *lobisomem* (Portugalia) *omul-lup*, *vâlva lupilor*, *pricolici* (România), *kurtadam* (Turcia), *farkasember* (Ungaria), *vironsusi* (Finlanda), *valkolak* (Bulgaria), *vlkodlak* (Cehia, Slovacia), *vovkun* (Ucraina), *vukodlak* (Serbia, Muntenegru, Bosnia, Croația), *wilkolak* (Polonia), *werewol* (Anglia), *werewolf* (Germania) etc.

În zona Zărandului, vâlva lupului este un om, de regulă bărbat, ce poate să se transforme în lup, având și rol de conducător al haitelor de lupi. Pe raza comunei Brazii – Arad mai mulți localnici au relatat o serie de întâmplări ce îl aveau drept protagonist pe unul din consătenii lor, Pascu, ce era considerat a fi *vâlva la lupii*. Acest om trăia izolat, în deal, unde și-a făcut o colibă mică, nelipită, și o grădină, trăind din vânzarea măturilor. El nu accepta să fie vizitat, iar celor ce treceau pe la colibă le zicea: „Mereți că vin să vă mănca dușmanii mei”. O serie de atacuri ale lupilor asupra animalelor ce aparțineau unor oameni certați cu acest om, animale aflate chiar în centrul satului, lângă biserică, au întărit convingerea unor consăteni că bătrânul Pascu ar fi vâlva a lupilor,

⁸ Tudor Pamfile, *Sărbătorile la români*, București, Editura Saeculum I.O., 1997, p. 98.

⁹ Ion-Aureliu Candrea, *op. cit.*, p. 93.

¹⁰ Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 99.

¹¹ Antoaneta Olteanu, *op. cit.*, p. 168.

¹² Narcisa Știucă, *Lupul: simbolică și mitologie*, în „Studii și Comunicări”, tom XVI, Sibiu, 2002, p. 48.

el putând să se transforme în lup dându-se de trei ori peste cap¹³. Un informator din zonă relatează: „Într-o zi, când eram cu încă trei oameni pe un deal, ne oprirăm; deodată au auzit de trei ori un urlat ca de lup, iar la puțin timp după aceia au început să se adune lupii doi câte doi. Aveam pușcă, da mă spărie; atunci o vinit un om călare pe lup; era vâlva lupilor și mi-o zis: «Nu vă temeți, nu vă fac nimic, eu am nebunia asta că trebuie să merg cu ei»”¹⁴.

Oamenii din zonă consideră că această putere de transformare se datorează unui „blestem”, unei „patimi” și pentru a scăpa de acest „blestem” omul respectiv trebuie să-l dea altcuiva. Acest lucru reiese și din una din povestirile culese din Mădrigești – Arad, întâlnită în două variante; în ambele, cel ce este vâlva rămâne recunoscător față de cel ce îl rănește când este metamorfozat în lup, deoarece această rană rupe blestemul¹⁵.

Lupul are un loc aparte în mentalitatea țaranului român, în calendarul popular fiind un număr de 35 de zile consacrate lupului, cele mai importante fiind Filipii (14-21 noiembrie), Sânt Andrei și Sânt Petru de Iarnă, aceste sărbători fiind plasate în perioada de împerechere a lupilor¹⁶.

Lupul se regăsește într-un fel sau altul în diferite momente din viața omului la naștere, în județul Teleorman, dacă moașa credea că noul născutul putea deveni strigoii după moarte se urca cu copilul în brațe pe acoperișul bordeiului sau în spatele casei și striga următorul descântec pentru a distruge puterea strigoiiului: „Tu strigoiiule, Tu strigoaico / Tu leule, tu leoaico / Tu deochetorule, / Tu deoaceo / Colo să vă duceți, / Acolo să dormiți. / Auziți, lume, că s-a născut un lup pe pământ! / Nu e lup să mănânce lumea, / E lup să muncească și să aibă triște de ea”¹⁷.

Un alt moment în care lupul este invocat ca protector este cel al vindecării copiilor prin intermediul vânzării rituale. Aceasta are loc dacă unui părinte nu-i trăiesc copiii sau sunt bolnavi și se crede că sunt chinuți de diavol. În acest caz, copilului i se schimbă numele de botez prin ritualul magic de vânzare a copilului; chiar dacă numele inițial va

¹³ Cristian Vereș, *Aspecte ale credințelor populare din zona depresiunii Gurahonț*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, Cluj-Napoca, 2000, p. 312.

¹⁴ Inf. Rusalin Costea, 83 ani, Iacobini – Gurahonț – Arad.

¹⁵ Cristian Vereș, *op. cit.*, p. 312.

¹⁶ Narcisa Știucă, *op. cit.*, p. 49.

¹⁷ Tudor Pamfile, *Mitologie românească*, București, Editura All, p. 119.

mai figura în acte, acesta nu va mai fi niciodată folosit. În Bucovina și în Ardeal unul dintre frecventele nume de botez căpătate în urma acestei vânzări este Lupu. În țara Moșilor se crede că purtând aceste nume copiii sunt scutiți de boli și nu se apropie moartea de ei¹⁸.

Lupul este prezent și în unele cântece funerare, el devenind ghid spre lumea cealaltă: „Iar seama să-ți iei / Că îți va ieși lupul înainte, / Să nu te spăimânte, / Mâna să-ți întinzi, / Bun frate să-ți prinzi, / Că el chiar că știe / Seama pădurilor, / Și a potecilor, / Și a colinelor”¹⁹. Lupul face legătura cu lumea morților și în cultura indigenilor nord-americani, acest motiv regăsindu-se în special la tribul algonkinilor²⁰.

Medicina populară utilizează drept leacuri diferite organe ale lupului, ficatul fiind folosit ca leac pentru oftică, dar și la descântatul de urât, iar părul de lup este folosit la afumat bolnavii, deoarece există credința că lupul are trei peri de drac în frunte. Gâtlejul lupului era folosit în Vâlcea la descântecul de urât. Când cineva răgușește se spune că „a văzut lupul”.

Datorită trăsăturilor sale caracteristice, lupul a pătruns și în lumea proverbelor: „Când ești cu lupii, urla ca lupii (adaptarea la împrejurări), „Lup îmbrăcat în piele de oaie” (om rău și prefăcut), „Vorbești de lup și lupul la ușă” (vorbești despre cineva și acesta tocmai sosește), „A închide lupul în stână” (a aduce singur dușmani), „A mânca ca un lup” (a mânca mult și lacom), „A se arunca în gura lupului” (a fi imprudent), „A avea foame de lup” (a avea foame mare), „A scăpa din ghearele lupului” (a ieși dintr-o situație foarte grea), „Lupul își schimbă părul, dar năravul ba” (sinonim cu năravul din fire nu are lecuire), lupul fiind întruchiparea omului rău, crud, hrăpăreț.

¹⁸ Artur Gorovei, *Datinile noastre la naștere și nuntă*, București, Editura Paideia, 2002, p. 41.

¹⁸ Antoaneta Olteanu, *op. cit.*, p. 168.

¹⁹ Octavian Buhociu, *Folclorul de iarnă, ziorile și poezia păstorească*, București, Editura Minerva, 1979, p. 18.

²⁰ Victor Kernbach, *op. cit.*, p. 310.

Abstract

An interesting aspect concerning the folklore created around the wolf is its presence everywhere. Wolves are associated to martial brotherhoods which existed in the early Greek, Persian, German, Scythian, Dacian and Celt societies. The wolf is sometimes considered as a guide, as a brother, some other times negative images of wolves are generated. In the Romanian villages, the wolf seems to produce a kind of magic protection, and as such in the Romanian folk calendar we can find many days dedicated to this animal. In the Transylvanian folklore the werewolf is a person who can transform into a wolf or wolflike creature, and this is almost always due to an evil agent, most probably because of a witch's deeds or a punishment for some specific and grievous sin. Many European countries and cultures influenced by them have stories of werewolves, including Albania (*oik*), France (*loup-garou*), Greece (*lycanthropos*), Spain (*hombre lobo*), Bulgaria (*valkolak*), Turkey (*kurtadam*), Czech Republic/Slovakia (*vlkodlak*), Serbia/Montenegro/Bosnia (*vukodlak*, *вукодлак*), Russia (*yourdalak*, *оборотень*), Ukraine (*vovkun*), Croatia (*vukodlak*), Poland (*wilkolak*), Romania (*vârcolac*, *vîlva lupilor*, *priculici*), Macedonia (*vrkolak*), England (*werewolf*), Germany (*Werwolf*), the Netherlands (*weerwolf*), Portugal (*lobisomem*), Andorra (*home llop*), Hungary (*Vérfarkas* and *Farkasember*), Estonia (*libahunt*), Finland (*ihmissusi* and *vironsusi*), and Italy (*lupo mannaro*).